

UNIWERSYTET RZESZOWSKI
WYDZIAŁ FILOLOGICZNY
INSTYTUT FILOLOGII POLSKIEJ

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Twórczość poetycka Adriana Waclawa Brzózki

mgr Agnieszka Motyka

Promotor: dr hab. prof. UR Zenon Ożóg

Rzeszów 2016

Wprowadzenie

Liryka religijna, tworzona przez osoby duchowne, ma wielowiekową tradycję w polskiej kulturze. Związki poezji i stanu kapłańskiego nie raz zaowocowały dziełami wybitnymi, ale przede wszystkim pozwalały na odnalezienie odpowiedzi na pytania egzystencjalne, nurtujące ludzi bez względu na czasy, w których żyli. Szczególnie w ostatnich dekadach XX wieku można było zaobserwować niezwykle natężenie kolejnych wydań zbiorów wierszy zaliczanych do tak zwanej poezji kapłańskiej. Podobnie ważnym tematem polskiej literatury XX wieku jest nostalgia za przeszłością, za minionymi czasami pokojowego współistnienia Polaków i Ukraińców na Kresach Wschodnich. Te dwa zagadnienia, a mianowicie problematyka religijna i kresowa, znajdują się w kręgu zainteresowań pisarskich Adriana Waclawa Brzózki i zostały one omówione w rozprawie *Twórczość poetycka Adriana Waclawa Brzózki*. Praca zawiera teologiczną interpretację wierszy poety zaliczonych przez autorkę do poezji osób duchownych, a także skupia się na opisanu charakterystycznych dla tej liryki motywów związanych z jego fascynacją Wołyniem.

Stan badań i uzasadnienie wyboru tematu

Wybór twórczości Brzózki jest zasadny dlatego, że – jak dotąd – nie powstało żadne naukowe opracowanie jego bogatej, obejmującej dziesięć tomików poetyckich, twórczości. Wiersze poety zostały poddane głębszej interpretacji jedynie przez autorkę niniejszej rozprawy. W artykułach: *Bachelardowskie wnętrze i zewnątrz w wierszach Adriana Waclawa Brzózki: „Pójdź za mną” i „Jeszcze czas”* (2010); *Idiosyncratic Aspect of the Motif Passing Away in selected poems of Jan Twardowski and Adrian W. Brzózka in the Context of European Middle Ages and Romanticism Tradition* (2011); *Rola aniołów w twórczości Adriana Waclawa Brzózki* (2013); *Wołyńskie piętno w poezji Adriana Waclawa Brzózki* (2011) zostały zarysowane ważne tematy dla twórczości poety. Wiele z nich jest następnie rozwijane w tej pracy.

Cel pracy i materiał egzemplifikacyjny

Celem dysertacji jest opisanie najważniejszych tematów charakterystycznych dla twórczości Brzózki, toteż rozprawa *Twórczość poetycka Adriana Waclawa Brzózki* będąca pierwszą monografią dorobku literackiego poety skupia się na dwu głównych tematach jego utworów: *sanctum* i *sacrum* w odniesieniu do wielorakich przejawów ludzkiej egzystencji

oraz na problematyce pogranicza, tak zwanych Kresów Wschodnich, ze szczególnym uwzględnieniem obrazu Wołynia. Materiałem egzemplifikacyjnym stały się tomiki poetyckie Adriana Waclawa Brzózki poczynając od wydanego w 1995 roku *Cichego wyznania* przez kolejne zbiory: pochodzące z 1997 roku: *Milczące cienie* i *Ziarno gorzycy*, a także z 1999: *Czekanie na dotyk anioła* i *Powiedział kochaj jesienne liście* oraz *Uchylam nieba okiennicę* z 2003, *Zawieszani w czasie* z 2005, *Sny utraconej ziemi* z 2007, *Spowiedź ciszy* z 2009 – po ostatni tomik *Łabędzie nad rozlewiskiem* z 2013. Rozprawa jest ogólnym spojrzeniem na wybrane kwestie poruszane przez Brzózkę w jego wierszach.

Metody badawcze i techniki interpretacyjne

Najważniejsze motywy twórczości poety zostały opisane za pomocą różnych metod badawczych, ponieważ uzasadnia to temat dysertacji stanowiącej pierwszą monografię twórczości Brzózki. Podstawowym kryterium wyboru wierszy do omówienia w niniejszej rozprawie stał się temat, stąd też przywołano stanowiska Elżbiety Sarnowskiej-Temeriusz, Stanisława Uliasa, Janusza Sławińskiego, uzasadniające niejednoznaczność tego terminu. Za wiążące uznano ustalenia Uliasa, iż o wyróżnieniu tematu decyduje kryterium powtarzalności, stąd w pracy omówione zostały najczęściej powtarzające się zagadnienia w poezji Brzózki. Wiersze autora *Spowiedzi ciszy* zostały przede wszystkim poddane teologicznej interpretacji. W badaniach posłużono się założeniami Jerzego Szymika traktującymi literaturę piękną jako swoiste *loci theologici*, stąd też mowa o poetyckiej teologii obecnej w omawianej w dysertacji twórczości. Przy interpretacji wierszy Brzózki korzystno przede wszystkim z *Pisma Świętego* – źródła natchnionego oraz ze źródeł nienatchnionych, którymi są: symbole wiary, liturgia (łącznie z tekstami liturgicznymi), zmysł wiary, nauczanie: soborów, Papieża, Ojców Kościoła, sztuka sakralna, nauczanie teologów, filozofia, literatura piękna, a także wiara i doświadczenia konkretnych osób. Istotne stają się również rozróżnienia odnośnie *sacrum* i *sanctum* dokonane, między innymi, przez Stefana Sawickiego, Marię Jasińską-Wojtkowską czy Zofię Zarębiankę oraz style interpretacji wyróżnione przez Wojciecha Gutowskiego w książce *Wśród szyfrów transcendencji*. Ponadto przyjęto, że literatura piękna jest kerygmatem, co znaczy, że twórczość poety opiera się na Słowie Bożym i jest swego rodzaju przepowiadaniem Dobrej Nowiny. Szczegółowe spojrzenie na występujący u Brzózki „problem wnętrza i zewnątrz” był rozpatrywany z pomocą fenomenologicznego ujęcia Gastona Bachelarda. Z kolei problem grzechu – ściśle związany z kwestią zła, był rozpatrywany za pomocą odwołań do hermeneutyki Paula Ricoeura, który zajmował się objaśnianiem symboli, pomocnych w zrozumieniu, czym jest

zło, wskazując cztery mity traktujące o tajemnicy zła: dramat stworzenia, „tragiczna” wizja istnienia, „mit adamicki”, mit „duszy wygnanej”. Zważywszy na sposób, w jaki Brzózka przedstawia problematykę kresową, autorka niniejszej pracy uważa, że nie można omawiać jego utworów bez odwoływania się do metod genetycznych, które uwzględniają różnorodne konteksty, wpływające na kształt jego wierszy. Opiera się w tym względzie na badaniach Bolesława Hadaczka, który wymienia różnorodne uwarunkowania, wpływające na kształt utworów kresowych. Są to względy psychologiczne, polityczne, historyczne i biograficzne. Poeta niewątpliwie wykorzystuje także kilka mitów kresowych, które sklasyfikował Eugeniusz Czaplewicz.

Kompozycja pracy

Dysertacja składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, w których obrębie wyróżniono podrozdziały, oraz zakończenia.

I

Rozdział pierwszy zatytułowany *Wprowadzenie w tematykę* został podzielony na cztery podrozdziały. Na początku, ze względu na to, że – jak dotąd – nie powstało opracowanie biograficzne o Adrianie Waławie Brzózce, a informacje o nim ograniczały się do krótkich not zawartych w tomikach jego wierszy, przedstawiono zwięzłą biografię poety. Zwrócono uwagę, iż Waław Brzózka po osieroceniu w dzieciństwie przez ojca i z powodu różnych życiowych perturbacji zakończył swoją edukację na zdobyciu dyplomu szkoły zawodowej w zawodzie stolarz meblowo-budowlany. Po ukończeniu szkoły odnalazł w sobie powołanie do życia zakonnego i w wieku dwudziestu trzech lat wstąpił do zakonu Braci Mniejszych w Krakowie, a po dwóch latach złożył pierwszą profesję i przyjął imię Adrian. Podobnie jak święty Franciszek nigdy nie chciał zostać kapłanem, a jego największym marzeniem był wyjazd na misje zagraniczne. Wyjazd i pięcioletni pobyt na placówce misyjnej na Wołyniu (od 1993 do 1998 roku) nie tylko wywołał u niego stałą fascynację Ukrainą, ale też zaowocował debiutem poetyckim, gdyż w maju 1994 roku ukazał się drukiem jego pierwszy wiersz *Przeszłość*, opublikowany w „Dzienniku Kijowskim”, dodatku do gazety „Hołos Ukrainy”, a w czasie pobytu na misji młody poeta wydał aż trzy tomiki z wierszami. Po powrocie do Polski koleje życia Brzózki wyznaczają od lat dwa bieguny: powołanie zakonne i pisanie wierszy, gdyż poetycka droga autora *Spowiedzi ciszy* jest zbiorem doświadczeń, z których powstały jego poezje. Następnym istotnym zagadnieniem wprowadzającym w tematykę rozprawy jest przedstawienie stanu badań nad twórczością Brzózki. Opinie na temat utworów Adriana Waławy Brzózki, mogące służyć za przedpole

badawcze w precyzowaniu sądów o tej twórczości – oprócz artykułów autorki – najczęściej zawarte są we wstępach lub posłowiach do jego kolejnych tomików z wierszami, a napisane zostały między innymi przez: Krzysztofa Kołtuna, Emanuela Krawczyka, Witolda Kowalowa, Henryka Radeja, Ernesta Brylla, Leona Knabita i innych. Krótkie recenzje, wartościujące tę twórczość, pojawiają się także w prasie, na przykład w „Dzienniku Wschodnim”, „Gazecie Lwowskiej”, „Dzienniku Kijowskim”, „Franciszkańskim Źródle”, „Wołaniu z Wołynia”, „Niedzieli” i innych, z tym że spotkać się można także z przedrukami wstępów lub posłowia z poszczególnych książek.

W rozdziale pierwszym przedstawiono również przegląd zastosowanej w rozprawie metodologii służącej opisaniu dorobku poetyckiego Brzózki. Ponadto poruszono tutaj również kwestie obejmujące zakres ustalonej w pracy koncepcji badawczej, gdyż w podrozdziale zatytułowanym *Poezja kapłańska czy poezja osób duchownych* odwołując się do sztandarowych publikacji: *Słowa na pustyni. Antologia współczesnej poezji kapłańskiej, Brewiarz i lutnia. Antologia poezji kapłańskiej, Szaropolskie srebro* oraz, między innymi, do artykułów Bożeny Chrzastowskiej „*Wierzę wierszem*”. *O poezji kapłańskiej* i Marii Kabaty *Czy istnieje poezja kapłańska?*, a także słowników Stefana Drajewskiego *Księża Poeci*, Zdzisława Łączkowskiego *Poeci Pańskiej Winnicy. Słownik osób duchownych piszących wiersze* zauważono tożsamy krąg zainteresowań poezji kapłańskiej i poezji osób duchownych, do której zaliczono twórczość Brzózki. Powyższe ustalenia pozwalają na wstępne zapoznanie się z charakterem omawianej w rozprawie liryki i stanowią część wstępną pracy.

II

W najobszerniejszym rozdziale dysertacji – rozdziale drugim – została omówiona poetycka interpretacja obrazu Boga i Jego relacje z człowiekiem w liryce Brzózki. Ta część pracy składa się z jedenastu podrozdziałów, których tematyczne uporządkowanie jest podyktowane przede wszystkim słowami *Symbolu Apostolskiego*. Najważniejszymi kontekstami interpretacyjnymi dla utworów poety stały się: *Pismo Święte* oraz opracowania teologiczne, filozoficzne, religioznawcze i dokumenty Kościoła. Istotne było także dotarcie do kerygmatu *Biblii*, a tym samym rozumienie istoty spotkania z *Księgą* jako odczytania oraz przyjęcia kerygmatu, czyli Słowa Bożego, które jest w niej zawarte i odpowiedzi na to słowo. Zgodnie z tytułem rozdziału *Przestrzeń sanctum* mowa tu o przestrzeni *sanctum*, w której spotykają się ze sobą Bóg w Trójcy Świętej i człowiek. Pierwszy – wstępny podrozdział – zawiera wyjaśnienie założeń terminologicznych stosowanych w dalszej części, gdyż opierając się na dokonanych przez Zofię Zarebiankę podziale na poezję wymiaru *sacrum* i *sanctum* jako odnoszącą się jedynie do Boga i na przekonaniu Józefa Tischnera, że człowiek stanowi

sanctum, ponieważ tylko on może być bezdyskusyjnie dobry, relacja między człowiekiem i Bogiem w omawianej poezji została nazwana terminem *sanctum*.

Następny podrozdział „*Wierzę w Boga...*” – próba poetyckiej definicji opisuje poetycką interpretację przymiotów Boga, która w omawianej poezji dokonuje się przede wszystkim metodą teologii negatywnej.

W kolejnej części – *Wierzę w Stworzyciela* analiza obrazu Stwórcy pokazuje jego zgodność z doktryną Kościoła, ponieważ poeta wyraża w swoich wierszach przeświadczenie o doskonałości Boga-Stwórcy, która jest widoczna w jego dziełach, a w świecie – Bożym darze – obecny jest Stwórca, który jest niewidzialny. Chociaż człowiek jest obrazem Boga i Jego najdoskonalszym dziełem, nie może uniknąć upadków i cierpienia, ale wszystkie trudy prowadzą do zjednoczenia z Bogiem.

W podrozdziale czwartym Bóg – Ojciec, pokazano – pamiętając, że Magisterium Kościoła podkreśla, iż ojcostwo i wszechmoc Boża wyjaśniają się wzajemnie – że podmiot liryczny poezji Brzózki rozumie te przymioty Boga następująco: Bóg – troskliwy Ojciec – okazuje swoją wszechmoc człowiekowi przyjmując go za syna, troszcząc się o jego potrzeby i okazując miłosierdzie przez odpuszczenie grzechów.

Podrozdział piąty – *Poetycki obraz Jezusa* i szósty – *Jezus nauczyciel* ukazują, że Jezus w twórczości Brzózki jest Bogiem, Stwórcą i zarazem przyjacielem człowieka. Poeta przypomina również w swoich wierszach, że uczeń Jezusa musi umieć słuchać i przyjmować Jego słowa, wszak wiersze Brzózki zawierają elementy zaczerpnięte z nauczania Jezusa poprzez wprowadzenie przez autora *Milczących cieni* fingowanych dialogów, w których bohater liryczny rozmawia z Jezusem, czy też dosłownych cytatów z *Ewangelii*, bo słowa Chrystusa mają być swoistym drogowskazem na drodze do zbawienia.

Część siódma drugiego rozdziału zatytułowana jest *Eucharystia*, ponieważ poeta uwzględnia w swojej twórczości motywy eucharystyczne, mimo iż nie jest kapłanem, więc nie sprawuje Eucharystii. Punktem wyjścia do opisu wierszy w tej części rozprawy stają się spostrzeżenia Bożeny Chrzastowskiej, która w pracy *Otwarte niebo* wskazuje „przejawy duchowości eucharystycznej”, ponieważ wyróżnione przez nią: typ adoracyjny i personalistyczny możemy odnaleźć w poezji autora *Ziarna gorczycy*.

Brzózka dotyka również problemu cierpienia człowieka i współcierpienia Boga, który w Jezusie Chrystusie okazuje człowiekowi swoje miłosierdzie, dlatego ważnym elementem jego poetyckiej teologii jest krzyż i tak został zatytułowany ósmy podrozdział niniejszej dysertacji. Autor *Spowiedzi ciszy* pokazuje walkę człowieka z własnymi

słabościami, a w niej znaczenie krzyża – w poetyckiej interpretacji autora *Milczących cieni* rozumianego najczęściej jako cierpienie, zło, ból z którym spotyka się człowiek.

Podrozdział dziewiąty – *Bóg jest miłością* ilustruje, że miłość jest najważniejszą miarą, jaką stosuje bohater omawianych wierszy w kontaktach z Bogiem, z człowiekiem, z przyrodą. Bohater tej twórczości ciągle tęskni do Boga, chcąc się z Nim zjednoczyć. *Homo religiosus* zwraca się do Boga – swojej Miłości – w obrazowaniu, charakterystycznym dla pism mistyków. W wierszach dotyczących się miłości mówi o odczuciach duszy tęskniącej i szukającej osobowego Boga. Choć miłość ludzka jest przecież tylko nieudolnym naśladowaniem doskonałej miłości Bożej, jednak bohater tej poezji potrzebuje i szuka także miłości ludzkiej. Autor *Spowiedzi ciszy* zwraca uwagę na miłość między kobietą a mężczyzną. Wiersze dotyczące się tego tematu można odnosić także do miłości między Bogiem a człowiekiem.

Ostatnim elementem poetyckiej interpretacji Boga w twórczości Brzózki jest obraz Ducha Świętego w omawianych utworach. Kiedy poeta pisze o Duchu Świętym, powtarza schematy poetyckiej interpretacji, którymi posługiwał się w wierszach, dotyczących Boga Ojca i Jezusa. W podrozdziale „...Który się począł z Ducha Świętego” skupiono się na trzech aspektach wierszy o Duchu Świętym, obejmujących: postrzeganie Ducha Świętego jako udzielającego wsparcia człowiekowi w pokonywaniu grzechu, prośby zanoszone do Ducha Świętego i wreszcie nakłanianie adresata tej poezji do wyznania Duchowi Świętemu: „kocham Cię”.

W ostatnim podrozdziale przedstawione zostały wnioski dotyczące tej części pracy.

III

Rozdział trzeci – *Communio Sanctorum*, zawierający cztery podrozdziały, odnosi się do dogmatu wiary chrześcijańskiej, jakim jest świętych obcowanie. Po wstępnych ustaleniach, autorka rozprawy w podrozdziale drugim poddaje teologicznej interpretacji wiersze Brzózki mówiące o aniołach, a w trzecim i czwartym o świętych, ze szczególnym uwzględnieniem obrazu Matki Bożej i świętego Franciszka, ponieważ są oni najważniejszymi świętymi w poetyckiej teologii Brzózki. Na kolejność interpretowanych utworów wpłynęło nauczanie Kościoła, mówiące o tym, że aniołowie są obecni od chwili stworzenia, dlatego też dopiero następne podrozdziały zostały poświęcone obrazowi świętych, postaci historycznych, które żyły w określonym miejscu i czasie. Aniołowie i święci wskazują w omawianej poezji na Boga, pomagają ludziom odnaleźć Go w swoim życiu. *Homo religiosus*, podziwiając na franciszkański sposób piękno i wspaniałość otaczającego świata, zauważa bliskość swojego anioła stróża, który broni go przed złem i nie pozwala zapomnieć o Bogu. Do Jezusa

prowadzi bohatera wierszy Maryja, pośredniczka i orędowniczka w każdej sprawie. W poetyckiej angelologii Brzózki aniołowie mają ludzkie cechy, a kontakty między nimi a podmiotem wierszy, możemy określić jako poufałe. Podobnie można opisać relacje łączące go ze świętym Franciszkiem. Jedynie do Maryi jako Matki Boga i wszystkich ludzi bohater podchodzi z ufnością, ale też z należnym jej szacunkiem. W niniejszym rozdziale w teologicznej interpretacji wierszy Brzózki, pomocne były – podobnie jak we wcześniejszej części pracy – *Pismo Święte*, dokumenty Kościoła, *Katechizm Kościoła Katolickiego* i opracowania teologiczne. Jako że autor *Spowiedzi ciszy* w swoich utworach posługuje się przede wszystkim wyróżnionym przez Wojciecha Gutowskiego stylem przyświadczenia, ważne staje się ciągle odwoływanie do Magisterium Kościoła. W ten sposób określono, jak wiele czerpie Brzózka z tradycji chrześcijańskiej.

IV

W rozdziale czwartym analizowane są – w odwołaniu do nauki Kościoła i teologii – dwa ważne dla twórczości Brzózki motywy: śmierć i życie wieczne. Pisząca rozprawę skupia się na paradoksie istnienia ukazanym przez poetę, a polegającym na tym, że wszystko, czego człowiek pragnie, może otrzymać dopiero po śmierci. Intensywne nasycenie twórczości Brzózki tematem śmierci pozwala na umiejscowienie go na pierwszym planie dyskursu poety o ludzkich sprawach. Autorka niniejszej rozprawy próbuje odpowiedzieć na pytanie: czym jest i jaki sens ma śmierć w omawianej twórczości? W tym rozdziale, podzielonym na cztery części: zostały omówione utwory związane z wyrażanym na wiele sposobów pragnieniem śmierci. Kolejnym poruszonym zagadnieniem jest postrzeganie śmierci przez podmiot liryczny jako powrotu do domu Ojca. Na koniec rozdziału zostały przedstawione rozmyślenia podmiotu lirycznego o agonii – momencie przejścia – i życiu wiecznym, do którego ciągle dąży.

V

Ostatni rozdział, składający się z sześciu podrozdziałów zatytułowanych: *Wstęp*, *Tęsknota za Wołyniem*, *Bratobójcza zbrodnia w latach 1942-1944*, *Rola kresowej przyrody*, *Przebaczenie i pojednanie* oraz *Wnioski* jest omówieniem poetyckiego obrazu Wołynia, który staje się drugim wielkim tematem poezji Brzózki. Tematyka kresowa obejmuje szereg zagadnień, przy czym autorka niniejszej rozprawy zgadza się ze stanowiskiem Stanisława Uliaszka, dla którego Kresy są „fenomenem jako kategoria kulturowa”. Twórczość autora *Milczących cieni*, związana z Wołyniem, została zaliczona w dysertacji do literatury

kresowej. Termin ten w rozprawie jest używany wymiennie z nazwą: literatura pogranicza. Szczególną uwagę zwrócono na wiersze, dotyczące wzajemnych stosunków polsko-ukraińskich, „rzezi wołyńskiej”, tęsknoty bohatera lirycznego za utraconymi Kresami – swoistą Arkadią, oraz związków między człowiekiem a przyrodą. Zapleczem badawczym dla tej części pracy stały się opracowania dotyczące tak zwanej literatury kresowej i pogranicza, a także, jak w poprzednich rozdziałach, teksty z zakresu teologii.

Zakończenie jest podsumowaniem wywodu i zawiera wnioski, wynikające z interpretacji całości materiału badawczego.

Wyniki badań i wnioski

1. Adekwatne dla tej twórczości jest posługiwanie się terminem poezja osób duchownych. Choć poeta pozostaje ze swoimi wierszami w granicach poezji kapłańskiej, to nie możemy uwzględnić w tym przypadku kryterium sakramentu, jako konstytuującego dla omawianych w rozprawie utworów, ponieważ Brzózka nigdy nie został kapłanem.

2. Próby opisanie Boga, w którym człowiek Brzózki dostrzega sens swojego istnienia, nie wykraczają u poety poza tradycję chrześcijańską. W twórczości autora *Spowiedzi ciszy* Boga najlepiej charakteryzują wszelkie paradoksy. Bóg w wierszach Brzózki jest zarazem immanentny, działający w świecie, i transcendentny wobec świata. Poeta najczęściej opisuje Go za pomocą metody apofatycznej, bo o transcendentnym Bogu najlepiej mówić za pomocą negacji, za pomocą nazw negatywnych przekazując jednak częściową wiedzę o tym, jaki jest Bóg.

3. Poeta w opisie *sanctum*, rozumianego tu jako relacje człowieka i Boga, bardzo często stosuje motywy biblijne, podkreślając w swojej poezji łączność przesłania *Starego* i *Nowego Testamentu*. Ciągłe nawiązania do *Pisma Świętego* pozwalają też odbiorcy utworów Brzózki na wielowymiarową refleksję, tyjącą się jego własnego życia.

4. Najważniejszym stylem interpretacji jest w wierszach Brzózki – zgodny z tradycją chrześcijańską – styl przyświadczenia.

5. Chociaż omawiana twórczość jest teocentryczna, to jednak w wierszach Brzózki nie brakuje oprócz poetyckiego obrazu Boga w Trójcy Świętej także aniołów i świętych, którzy stają się w poetyckiej teologii Brzózki przyjaciółmi człowieka i ciągle przypominają mu o najważniejszych wartościach, którymi powinien się w życiu kierować.

6. Osiągnięcie upragnionego celu, którym jest zbliżenie się do Boga – staje się w tej poezji podstawą ludzkich dążeń. Bohater liryczny, który odwołuje się do prawd religii chrześcijańskiej z nadzieją patrzy na śmierć, bo ona nie jest końcem. Przesłanie wierszy,

poruszających problematykę śmierci i życia wiecznego można zawrzeć w słowach: choć umiera ciało, to dusza żyje, bo dusza jest nieśmiertelna. Właśnie dzięki nadziei życia wiecznego bohater omawianych utworów odnajduje sens życia i sens umierania.

7. Twórczość Brzózki dotycząca Kresów opiera się na micie i *sacrum*, do nich nieustannie nawiązuje poeta w swoich wierszach. Brzózka zachęca do postawy otwartości i wybaczenia wzajemnych krzywd, zarazem kultywując pojęcie polskości, rozumiane jako pamięć o męczeństwie wspólnych przodków. Bohater wierszy Brzózki, z jednej strony, opisuje świat Wołynia już z pewnej perspektywy czasowej, z drugiej strony, jest też głosem pomordowanych, którzy upominają się o szacunek i pamięć.

8. Fascynacja Wołyniem jest dla poety źródłem pozwalającym uzmysłwić uniwersalny sens dobrych i złych ludzkich doświadczeń. Jak zawsze w przypadku omawianej twórczości, tak i w wierszach o Kresach, znajdujemy odwołania do religii chrześcijańskiej. *Biblia* dla poety to zbiór norm moralnych i wzorów zachowania, jakich człowiek pogranicza powinien przestrzegać.

9. Brzózka wskazuje na nierozdzielną relację między człowiekiem Kresów a kresową przyrodą, która poddana antropomorfizacji przeżywa radość i smutek, ale też wyraźnie odczuwa grozę „kainowych nocy i dni”. Kondycja przyrody wiąże się w omawianej poezji z kondycją człowieka, a ich wzajemnie oddziaływanie wpływa na koloryt omawianych wierszy.

10. Najważniejszą cechą tekstów autora *Cichego wyznania* jest sakralność, rozumiana jako odniesienie – przy pomocy różnych środków językowych – do *sanctum*. Przy tym trzeba zaznaczyć, że utwory Brzózki mają przeważnie wydźwięk dydaktyczny, choć poeta nie jest kapłanem, korzysta ze środków charakterystycznych dla katechezy. W omawianej poezji ważne staje się odwoływanie do uczuć i działanie na emocje odbiorcy, bo służyć to ma wywołaniu refleksji, a nawet zachęcać do zmiany dotychczasowego życia przez czytelnika tej poezji.

11. Omawiane wiersze wskazują też na duchowość samego poety, który jako osoba duchowna za pomocą poezji mówi o Bogu i – ogólnie rzecz ujmując – o wielu aspektach życia chrześcijańskiego.

Perspektywy

Poczynione w zakresie teologii, filozofii i literaturoznawstwa ustalenia są jedynie zarysem problematyki zawartej w twórczości autora *Spowiedzi ciszy* i mogą stać się punktem wyjścia do dalszych badań tej poezji.